

บทที่ 1

ความหมายและความสำคัญของพุทธศาสตร์

จากโครงการศึกษาเพื่อเสนอหลักวิชาการตามแนวพุทธศาสตร์ ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่ได้จัดการประชุมขึ้นโดยมีผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้ เสนอผลการศึกษาค้นคว้าด้านศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ซึ่งสรุปโดยย่อได้ว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงวางโครงสร้างของปรัชญาการศึกษา วางระบบการสอนและวิธีการสอน ทรงอธิบายเรื่องของจิต และความเป็นประชาธิปไตยในสังคม ทรงใช้สื่อการเรียนการสอนอย่างเหมาะสม ได้ทรงมีการวัดและประเมินผลการศึกษา มีการแนะแนวการศึกษา พัฒนาหลักสูตรและทรงเป็นนักวิจัยทางการศึกษาด้วย

ความหมายของพุทธศาสตร์

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงแสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ ณ อิสิปตมฤคทายวันแล้ว ต่อมาได้มีพระสงฆ์สาวกออกเผยแผ่คำสั่งสอนคือ พระธรรมในชมพูทวีป และขยายขอบเขตไปสู่ดินแดนอื่น ๆ ทั่วโลกด้วย ทำให้พระพุทธศาสนาได้ตั้งมั่นอยู่ด้วยการที่พระสงฆ์ได้สืบต่อพระศาสนาและศรัทธาของพุทธศาสนิกชน ซึ่งได้ปฏิบัติตนด้วยการเว้นความชั่ว กระทำความดี และมีจิตบริสุทธิ์ แนะนำให้พุทธศาสนิกชนปฏิบัติกุศลกรรม เพื่อพบความสุขสงบที่แท้จริง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ถือว่าเป็นพระธรรมอันวิเศษนั้น ได้แก่ อริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค พระพุทธองค์ได้ทรงเห็นแจ้งลักษณะของชีวิตคือ ไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้ทรงให้หลักธรรมของความเป็นมนุษย์ อันได้แก่ กุศลกรรมบถ 10 และได้ทรงเน้นแนวความคิดที่สำคัญอย่างยิ่งอย่างหนึ่งสำหรับผู้ที่ต้องการ เว้นชั่ว ทำดี มีจิตบริสุทธิ์ คือทุกคนต้องเชื่อในเรื่องกรรม

จากข้อความข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า พุทธศาสตร์เป็นวิชาการที่เกิดขึ้นจากพุทธธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนที่สำคัญ เพราะการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้านั้นเป็นการยืนยันต่อสาธารณชนว่ามนุษย์แต่ละคนสามารถบรรลุความรู้สำคัญที่เขาจะนำมาใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตและก่อให้เกิดความสุขแก่ตนเองและสังคมได้ โดยมีเงื่อนไขว่าแต่ละบุคคลจะต้องรู้จักปฏิบัติตนมีความรู้สึกนึกคิดและมีเป้าหมายให้ถูกต้องทางด้วยความรู้ที่แท้จริง คือความรู้ที่เอาตนเองเป็นเครื่องทดลอง และใช้หลักวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องพิสูจน์

พุทธธรรมเป็นคำสอนที่มุ่งสำหรับคนทุกประเภท ทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ คือครอบคลุมสังคมทั้งหมด

ลักษณะทั่วไปของพุทธธรรมนั้น สรุปได้ 2 อย่าง คือ

1. แสดงหลักความจริงสายกลาง ที่เรียกว่า "มัชฌิมนธรรม" หรือเรียก "มัชฌิมนธรรม เทศนา" ว่าด้วยความจริงตามแนวของเหตุผลบริสุทธิ์ตามกระบวนการของธรรมชาติ นำมาแสดงเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติในชีวิตจริงเท่านั้น ไม่ส่งเสริมความพยายามที่จะเข้าถึงสัจธรรมด้วยวิธีถกเถียงสร้างทฤษฎีต่าง ๆ ขึ้น แล้วยึดมั่นปกป้องทฤษฎีนั้น ๆ ด้วยการแก่งความจริงทางปรัชญา

2. แสดงปฏิบัติสายกลาง ที่เรียกว่า "มัชฌิมาปฏิปทา" อันเป็นหลักการครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตน ผู้รู้เท่าทันชีวิต ไม่หลงมกมาย มุ่งผลสำเร็จ คือความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระ ที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้ ในทางปฏิบัติ ความเป็นสายกลางเป็นไปโดยสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น สภาพชีวิตของบรรพชิต หรือคฤหัสถ์ เป็นต้น [พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538: 6]

พระธรรมเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ถือว่าเป็นส่วนประกอบที่สำคัญยิ่งในพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ศึกษาและปฏิบัติตาม คำว่า "ธรรม" แบ่งออกได้หลายรูปแบบ ซึ่งจะศึกษาได้ตามหัวข้อต่อไปนี้

1. สภาวะธรรม คือสิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติของมันเอง กับคุณธรรม คือ ข้อปฏิบัติที่คนปฏิบัติตามแล้ว เกิดความเจริญรุ่งเรือง

2. รูปธรรม คือสิ่งที่สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาททั้งห้า กับนามธรรม คือ สิ่งที่ไม่อาจสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า

3. โลกีย์ธรรม คือธรรมสำหรับคนสามัญทั่วไปปฏิบัติ กับโลกุตระธรรม คือธรรมที่ผู้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ปฏิบัติ

4. กุศลธรรม คือธรรมฝ่ายที่เป็นความดี กับอกุศลธรรม คือธรรมฝ่ายที่ไม่ดี และอัพยากตธรรม คือธรรมกลาง ๆ ไม่ดี ไม่ชั่ว

5. สังขตธรรม คือธรรมฝ่ายที่มีการปรุงแต่ง กับอสังขตธรรม คือธรรมฝ่ายที่ไม่มีการปรุงแต่ง

6. ความจริงสัมมุติ (สมมุติสังขะ) คือความจริงที่เราสมมุติขึ้น กับความจริงแท้ (อริยสังขะ) คือความจริงแท้ในตัวเอง

พระธรรมคำสอนมีลักษณะที่สำคัญ คือ

1. อกาลิโก ไม่มีกาละในเรื่องการปฏิบัติธรรม ใครทำเมื่อใดก็ได้ รับผลเมื่อนั้น

2. เอหิภัสสิโก พิสูจน์ได้ คำสอนในพระพุทธศาสนาสามารถพิสูจน์ความจริงตามหลักเหตุผลได้

3. ผู้ประพฤติปฏิบัติจะเห็นความจริงและได้รับผลเอง

จากพุทธธรรม ทำให้เกิดความรู้ตามหลักการของพุทธศาสตร์ ซึ่งแต่ละบุคคลจะต้องศึกษาเกี่ยวกับความจริง 2 ประการคือ ความจริงเกี่ยวกับชีวิตของตนเอง และความจริงเกี่ยวกับหลักแห่งการกระทำและผลแห่งการกระทำ(กรรม)

การศึกษาความจริงเกี่ยวกับชีวิตนั้นจะต้องเข้าใจว่า ชีวิตคืออะไร ชีวิตเราใครเป็นผู้สร้าง ในเรื่องนี้ตามหลักพุทธศาสตร์มีอยู่ว่า ตัวเรานั้นเราเป็นผู้สร้าง การศึกษาความจริงเกี่ยวกับหลักธรรมในหลักการของพุทธศาสตร์นั้น

มีอยู่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เมื่อพูดถึงเรื่องนี้ ต้องทำความเข้าใจกับคำว่า "ดี" และ "ชั่ว" (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์ และคณะ, 2534: 2)

คำว่า "ดี" หมายถึง "คุณธรรม" เช่น การเสียสละ ความเพียร ความเมตตา ความกตัญญู เป็นต้น

คำว่า "ชั่ว" หมายถึง "อธรรม" เช่น ความเห็นแก่ตัว ความจี้เกียด ความอิจฉา เป็นต้น

ทำดีจึงหมายถึงทำคุณธรรม และได้ดีซึ่งหมายถึง คุณธรรมนั่นเอง ทำคุณธรรม เช่น เสียสละ ไม่เห็นแก่ตัวก็จะได้คุณธรรมนั้น คือ ได้นิสัยเสียสละไม่เห็นแก่ตัว

ในทางตรงกันข้าม ทำชั่ว เช่น โมหะ ฉุนเฉียว ดุร้าย ก็ได้อธรรมคือ ชั่ว นั่นคือ ได้นิสัยเป็นคนฉุนเฉียว ดุร้าย

เมื่อเข้าใจหลักความจริง 2 ด้านคือ ความจริงของชีวิต และกฎแห่งกรรมแล้ว การดำรงชีวิตของคนย่อมพบปัญหา จึงต้องรู้จักโลกและวิธีการในการนำความรู้นั้นมาเป็นหลักการแก้ปัญหาชีวิต เพื่อให้ชีวิตมีความสุข ความรู้สำคัญที่ใช้แก้ปัญหาชีวิตได้ก็คือ รู้ความเปลี่ยนแปลงตามความเป็นจริง รู้สิ่งทั้งปวงตามที่เป็นอยู่ ไม่เพิ่มเติมความรู้สักขอบใจหรือไม่ขอบใจของเราเข้าไปกับสิ่งที่เราประสมนั้นจนเกินไป โดยหลักการแห่งความรู้เช่นนี้ ทางแก้ปัญหาชีวิตย่อมเป็นไปได้ด้วยดี

การแก้ปัญหาได้สำเร็จย่อมทำให้เกิดความสุขสมบูรณ์ในชีวิต แต่ตามธรรมชาติแล้ว บุคคลย่อมต้องการที่จะพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นตามหลักพุทธศาสตร์นั้นถือว่า บุคคลจะก้าวหน้ามีความสำเร็จในชีวิต มีความรุ่งโรจน์นั้นย่อมจะต้องมีฐาน 4 ประการ คือ

1. ปัญญา คือ ความรอบรู้ ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ตามที่เป็นจริง ตลอดจนสามารถในการคิดอย่างแยบคายและถูกต้อง เป็นเครื่องมือทำลาย

๙๖-๙๗-๙๘-๙๙-๑๐๐-๑๐๑-๑๐๒-๑๐๓-๑๐๔-๑๐๕-๑๐๖-๑๐๗-๑๐๘-๑๐๙-๑๑๐-๑๑๑-๑๑๒-๑๑๓-๑๑๔-๑๑๕-๑๑๖-๑๑๗-๑๑๘-๑๑๙-๑๒๐-๑๒๑-๑๒๒-๑๒๓-๑๒๔-๑๒๕-๑๒๖-๑๒๗-๑๒๘-๑๒๙-๑๓๐-๑๓๑-๑๓๒-๑๓๓-๑๓๔-๑๓๕-๑๓๖-๑๓๗-๑๓๘-๑๓๙-๑๔๐-๑๔๑-๑๔๒-๑๔๓-๑๔๔-๑๔๕-๑๔๖-๑๔๗-๑๔๘-๑๔๙-๑๕๐-๑๕๑-๑๕๒-๑๕๓-๑๕๔-๑๕๕-๑๕๖-๑๕๗-๑๕๘-๑๕๙-๑๖๐-๑๖๑-๑๖๒-๑๖๓-๑๖๔-๑๖๕-๑๖๖-๑๖๗-๑๖๘-๑๖๙-๑๗๐-๑๗๑-๑๗๒-๑๗๓-๑๗๔-๑๗๕-๑๗๖-๑๗๗-๑๗๘-๑๗๙-๑๘๐-๑๘๑-๑๘๒-๑๘๓-๑๘๔-๑๘๕-๑๘๖-๑๘๗-๑๘๘-๑๘๙-๑๙๐-๑๙๑-๑๙๒-๑๙๓-๑๙๔-๑๙๕-๑๙๖-๑๙๗-๑๙๘-๑๙๙-๒๐๐-๒๐๑-๒๐๒-๒๐๓-๒๐๔-๒๐๕-๒๐๖-๒๐๗-๒๐๘-๒๐๙-๒๑๐-๒๑๑-๒๑๒-๒๑๓-๒๑๔-๒๑๕-๒๑๖-๒๑๗-๒๑๘-๒๑๙-๒๒๐-๒๒๑-๒๒๒-๒๒๓-๒๒๔-๒๒๕-๒๒๖-๒๒๗-๒๒๘-๒๒๙-๒๓๐-๒๓๑-๒๓๒-๒๓๓-๒๓๔-๒๓๕-๒๓๖-๒๓๗-๒๓๘-๒๓๙-๒๔๐-๒๔๑-๒๔๒-๒๔๓-๒๔๔-๒๔๕-๒๔๖-๒๔๗-๒๔๘-๒๔๙-๒๕๐-๒๕๑-๒๕๒-๒๕๓-๒๕๔-๒๕๕-๒๕๖-๒๕๗-๒๕๘-๒๕๙-๒๖๐-๒๖๑-๒๖๒-๒๖๓-๒๖๔-๒๖๕-๒๖๖-๒๖๗-๒๖๘-๒๖๙-๒๗๐-๒๗๑-๒๗๒-๒๗๓-๒๗๔-๒๗๕-๒๗๖-๒๗๗-๒๗๘-๒๗๙-๒๘๐-๒๘๑-๒๘๒-๒๘๓-๒๘๔-๒๘๕-๒๘๖-๒๘๗-๒๘๘-๒๘๙-๒๙๐-๒๙๑-๒๙๒-๒๙๓-๒๙๔-๒๙๕-๒๙๖-๒๙๗-๒๙๘-๒๙๙-๓๐๐-๓๐๑-๓๐๒-๓๐๓-๓๐๔-๓๐๕-๓๐๖-๓๐๗-๓๐๘-๓๐๙-๓๑๐-๓๑๑-๓๑๒-๓๑๓-๓๑๔-๓๑๕-๓๑๖-๓๑๗-๓๑๘-๓๑๙-๓๒๐-๓๒๑-๓๒๒-๓๒๓-๓๒๔-๓๒๕-๓๒๖-๓๒๗-๓๒๘-๓๒๙-๓๓๐-๓๓๑-๓๓๒-๓๓๓-๓๓๔-๓๓๕-๓๓๖-๓๓๗-๓๓๘-๓๓๙-๓๔๐-๓๔๑-๓๔๒-๓๔๓-๓๔๔-๓๔๕-๓๔๖-๓๔๗-๓๔๘-๓๔๙-๓๕๐-๓๕๑-๓๕๒-๓๕๓-๓๕๔-๓๕๕-๓๕๖-๓๕๗-๓๕๘-๓๕๙-๓๖๐-๓๖๑-๓๖๒-๓๖๓-๓๖๔-๓๖๕-๓๖๖-๓๖๗-๓๖๘-๓๖๙-๓๗๐-๓๗๑-๓๗๒-๓๗๓-๓๗๔-๓๗๕-๓๗๖-๓๗๗-๓๗๘-๓๗๙-๓๘๐-๓๘๑-๓๘๒-๓๘๓-๓๘๔-๓๘๕-๓๘๖-๓๘๗-๓๘๘-๓๘๙-๓๙๐-๓๙๑-๓๙๒-๓๙๓-๓๙๔-๓๙๕-๓๙๖-๓๙๗-๓๙๘-๓๙๙-๔๐๐-๔๐๑-๔๐๒-๔๐๓-๔๐๔-๔๐๕-๔๐๖-๔๐๗-๔๐๘-๔๐๙-๔๑๐-๔๑๑-๔๑๒-๔๑๓-๔๑๔-๔๑๕-๔๑๖-๔๑๗-๔๑๘-๔๑๙-๔๒๐-๔๒๑-๔๒๒-๔๒๓-๔๒๔-๔๒๕-๔๒๖-๔๒๗-๔๒๘-๔๒๙-๔๓๐-๔๓๑-๔๓๒-๔๓๓-๔๓๔-๔๓๕-๔๓๖-๔๓๗-๔๓๘-๔๓๙-๔๔๐-๔๔๑-๔๔๒-๔๔๓-๔๔๔-๔๔๕-๔๔๖-๔๔๗-๔๔๘-๔๔๙-๔๕๐-๔๕๑-๔๕๒-๔๕๓-๔๕๔-๔๕๕-๔๕๖-๔๕๗-๔๕๘-๔๕๙-๔๖๐-๔๖๑-๔๖๒-๔๖๓-๔๖๔-๔๖๕-๔๖๖-๔๖๗-๔๖๘-๔๖๙-๔๗๐-๔๗๑-๔๗๒-๔๗๓-๔๗๔-๔๗๕-๔๗๖-๔๗๗-๔๗๘-๔๗๙-๔๘๐-๔๘๑-๔๘๒-๔๘๓-๔๘๔-๔๘๕-๔๘๖-๔๘๗-๔๘๘-๔๘๙-๔๙๐-๔๙๑-๔๙๒-๔๙๓-๔๙๔-๔๙๕-๔๙๖-๔๙๗-๔๙๘-๔๙๙-๕๐๐-๕๐๑-๕๐๒-๕๐๓-๕๐๔-๕๐๕-๕๐๖-๕๐๗-๕๐๘-๕๐๙-๕๑๐-๕๑๑-๕๑๒-๕๑๓-๕๑๔-๕๑๕-๕๑๖-๕๑๗-๕๑๘-๕๑๙-๕๒๐-๕๒๑-๕๒๒-๕๒๓-๕๒๔-๕๒๕-๕๒๖-๕๒๗-๕๒๘-๕๒๙-๕๓๐-๕๓๑-๕๓๒-๕๓๓-๕๓๔-๕๓๕-๕๓๖-๕๓๗-๕๓๘-๕๓๙-๕๔๐-๕๔๑-๕๔๒-๕๔๓-๕๔๔-๕๔๕-๕๔๖-๕๔๗-๕๔๘-๕๔๙-๕๕๐-๕๕๑-๕๕๒-๕๕๓-๕๕๔-๕๕๕-๕๕๖-๕๕๗-๕๕๘-๕๕๙-๕๖๐-๕๖๑-๕๖๒-๕๖๓-๕๖๔-๕๖๕-๕๖๖-๕๖๗-๕๖๘-๕๖๙-๕๗๐-๕๗๑-๕๗๒-๕๗๓-๕๗๔-๕๗๕-๕๗๖-๕๗๗-๕๗๘-๕๗๙-๕๘๐-๕๘๑-๕๘๒-๕๘๓-๕๘๔-๕๘๕-๕๘๖-๕๘๗-๕๘๘-๕๘๙-๕๙๐-๕๙๑-๕๙๒-๕๙๓-๕๙๔-๕๙๕-๕๙๖-๕๙๗-๕๙๘-๕๙๙-๖๐๐-๖๐๑-๖๐๒-๖๐๓-๖๐๔-๖๐๕-๖๐๖-๖๐๗-๖๐๘-๖๐๙-๖๑๐-๖๑๑-๖๑๒-๖๑๓-๖๑๔-๖๑๕-๖๑๖-๖๑๗-๖๑๘-๖๑๙-๖๒๐-๖๒๑-๖๒๒-๖๒๓-๖๒๔-๖๒๕-๖๒๖-๖๒๗-๖๒๘-๖๒๙-๖๓๐-๖๓๑-๖๓๒-๖๓๓-๖๓๔-๖๓๕-๖๓๖-๖๓๗-๖๓๘-๖๓๙-๖๔๐-๖๔๑-๖๔๒-๖๔๓-๖๔๔-๖๔๕-๖๔๖-๖๔๗-๖๔๘-๖๔๙-๖๕๐-๖๕๑-๖๕๒-๖๕๓-๖๕๔-๖๕๕-๖๕๖-๖๕๗-๖๕๘-๖๕๙-๖๖๐-๖๖๑-๖๖๒-๖๖๓-๖๖๔-๖๖๕-๖๖๖-๖๖๗-๖๖๘-๖๖๙-๖๗๐-๖๗๑-๖๗๒-๖๗๓-๖๗๔-๖๗๕-๖๗๖-๖๗๗-๖๗๘-๖๗๙-๖๘๐-๖๘๑-๖๘๒-๖๘๓-๖๘๔-๖๘๕-๖๘๖-๖๘๗-๖๘๘-๖๘๙-๖๙๐-๖๙๑-๖๙๒-๖๙๓-๖๙๔-๖๙๕-๖๙๖-๖๙๗-๖๙๘-๖๙๙-๗๐๐-๗๐๑-๗๐๒-๗๐๓-๗๐๔-๗๐๕-๗๐๖-๗๐๗-๗๐๘-๗๐๙-๗๑๐-๗๑๑-๗๑๒-๗๑๓-๗๑๔-๗๑๕-๗๑๖-๗๑๗-๗๑๘-๗๑๙-๗๒๐-๗๒๑-๗๒๒-๗๒๓-๗๒๔-๗๒๕-๗๒๖-๗๒๗-๗๒๘-๗๒๙-๗๓๐-๗๓๑-๗๓๒-๗๓๓-๗๓๔-๗๓๕-๗๓๖-๗๓๗-๗๓๘-๗๓๙-๗๔๐-๗๔๑-๗๔๒-๗๔๓-๗๔๔-๗๔๕-๗๔๖-๗๔๗-๗๔๘-๗๔๙-๗๕๐-๗๕๑-๗๕๒-๗๕๓-๗๕๔-๗๕๕-๗๕๖-๗๕๗-๗๕๘-๗๕๙-๗๖๐-๗๖๑-๗๖๒-๗๖๓-๗๖๔-๗๖๕-๗๖๖-๗๖๗-๗๖๘-๗๖๙-๗๗๐-๗๗๑-๗๗๒-๗๗๓-๗๗๔-๗๗๕-๗๗๖-๗๗๗-๗๗๘-๗๗๙-๗๘๐-๗๘๑-๗๘๒-๗๘๓-๗๘๔-๗๘๕-๗๘๖-๗๘๗-๗๘๘-๗๘๙-๗๙๐-๗๙๑-๗๙๒-๗๙๓-๗๙๔-๗๙๕-๗๙๖-๗๙๗-๗๙๘-๗๙๙-๘๐๐-๘๐๑-๘๐๒-๘๐๓-๘๐๔-๘๐๕-๘๐๖-๘๐๗-๘๐๘-๘๐๙-๘๑๐-๘๑๑-๘๑๒-๘๑๓-๘๑๔-๘๑๕-๘๑๖-๘๑๗-๘๑๘-๘๑๙-๘๒๐-๘๒๑-๘๒๒-๘๒๓-๘๒๔-๘๒๕-๘๒๖-๘๒๗-๘๒๘-๘๒๙-๘๓๐-๘๓๑-๘๓๒-๘๓๓-๘๓๔-๘๓๕-๘๓๖-๘๓๗-๘๓๘-๘๓๙-๘๔๐-๘๔๑-๘๔๒-๘๔๓-๘๔๔-๘๔๕-๘๔๖-๘๔๗-๘๔๘-๘๔๙-๘๕๐-๘๕๑-๘๕๒-๘๕๓-๘๕๔-๘๕๕-๘๕๖-๘๕๗-๘๕๘-๘๕๙-๘๖๐-๘๖๑-๘๖๒-๘๖๓-๘๖๔-๘๖๕-๘๖๖-๘๖๗-๘๖๘-๘๖๙-๘๗๐-๘๗๑-๘๗๒-๘๗๓-๘๗๔-๘๗๕-๘๗๖-๘๗๗-๘๗๘-๘๗๙-๘๘๐-๘๘๑-๘๘๒-๘๘๓-๘๘๔-๘๘๕-๘๘๖-๘๘๗-๘๘๘-๘๘๙-๘๙๐-๘๙๑-๘๙๒-๘๙๓-๘๙๔-๘๙๕-๘๙๖-๘๙๗-๘๙๘-๘๙๙-๙๐๐-๙๐๑-๙๐๒-๙๐๓-๙๐๔-๙๐๕-๙๐๖-๙๐๗-๙๐๘-๙๐๙-๙๑๐-๙๑๑-๙๑๒-๙๑๓-๙๑๔-๙๑๕-๙๑๖-๙๑๗-๙๑๘-๙๑๙-๙๒๐-๙๒๑-๙๒๒-๙๒๓-๙๒๔-๙๒๕-๙๒๖-๙๒๗-๙๒๘-๙๒๙-๙๓๐-๙๓๑-๙๓๒-๙๓๓-๙๓๔-๙๓๕-๙๓๖-๙๓๗-๙๓๘-๙๓๙-๙๔๐-๙๔๑-๙๔๒-๙๔๓-๙๔๔-๙๔๕-๙๔๖-๙๔๗-๙๔๘-๙๔๙-๙๕๐-๙๕๑-๙๕๒-๙๕๓-๙๕๔-๙๕๕-๙๕๖-๙๕๗-๙๕๘-๙๕๙-๙๖๐-๙๖๑-๙๖๒-๙๖๓-๙๖๔-๙๖๕-๙๖๖-๙๖๗-๙๖๘-๙๖๙-๙๗๐-๙๗๑-๙๗๒-๙๗๓-๙๗๔-๙๗๕-๙๗๖-๙๗๗-๙๗๘-๙๗๙-๙๘๐-๙๘๑-๙๘๒-๙๘๓-๙๘๔-๙๘๕-๙๘๖-๙๘๗-๙๘๘-๙๘๙-๙๙๐-๙๙๑-๙๙๒-๙๙๓-๙๙๔-๙๙๕-๙๙๖-๙๙๗-๙๙๘-๙๙๙-๑๐๐๐

2. สัจจะ คือ ความจริง ตั้งแต่ความประพจน์ กระทบ ให้ได้จริงใน
สิ่งที่มุ่งหมายต้องการความจริงทางวาจา และใจ จนถึงความจริงในเรื่อง
ต่าง ๆ ที่ต้องตามรักษา เท่าที่รู้ชัดด้วยปัญญาว่าเป็นจริงอย่างไร

3. จาคะ คือ ความเสียดสี เสียดสีเท่าที่เห็นด้วยปัญญาว่าควร
ตั้งแต่ทรัพย์สินสิ่งที่เคยยึดถือไว้อย่างเคยชิน แต่ไม่ตรงตามความเป็นจริง ขัดต่อ
เหตุผลและการสละกิเลส อันเป็นเหตุแห่งความยุ่งทั้งปวง

4. อุปสมะ คือ ความสงบ ความสามารถในการระงับใจให้สงบอยู่
ได้ในสถานการณ์อันวุ่นวาย ความสงบจากกิเลสต่าง ๆ

ความสำคัญของพุทธศาสตร์

เนื่องจากพุทธศาสนาประกอบด้วยองค์ประกอบถึง 5 อย่าง คือ เป็น
ประสบการณ์ทางจิตชั้นสูงของมนุษย์ (Transcendental experience) เป็น
ปรัชญาที่ให้ความรู้ที่เกี่ยวกับความจริงแท้ของชีวิตและ เอกภพ เป็นระบบจริย
ธรรมที่ควรประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่าง
มนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างใดอย่างหนึ่ง และเป็นสถาบันแบบหนึ่งในสังคมที่คน
สร้างขึ้นเพื่อ เสริมองค์ประกอบทั้งสี่ที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้นพุทธศาสนาไม่ได้
หมายถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่หมายถึงหลักความจริงทั้งที่
เป็นอริยสัจจะ และสมมุติสัจจะ ทั้งสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้ และมีได้
ทรงสอนไว้ด้วย โดยมีอุดมการณ์เพื่อให้ผู้ปฏิบัติอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุขและ
เพื่อให้ผู้ปฏิบัติอยู่รอดด้วยตนเองได้อย่างปลอดภัย พุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่คน
ไทยส่วนใหญ่ให้ความเคารพนับถือ เป็นรากฐานที่สำคัญของวัฒนธรรมไทยมาแต่
โบราณกาล หลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาได้แทรกซึมอยู่ในจิตใจของประชาชน
ชาวไทยมาช้านาน ทั้งในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม จนถือได้ว่า
เป็นจิตวิญญาณของชนในชาติไทยก็ได้ จึงเห็นได้ว่าพุทธศาสนา พุทธธรรมและ
พุทธศาสตร์นี้มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่โบราณ

หลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาได้มีส่วนอย่างสำคัญในการแก้ไขปัญหาของประเทศไทยมาโดยตลอด เพราะพุทธศาสนาได้เน้นด้านปัญญา กับ เหตุผล ซึ่งเป็นแก่นแท้ และเป็นอุดมคติสูงสุดคือ ความไม่ยึดถือมั่นในสิ่งใด ๆ และธรรมะทั้งหลายนั้น ถ้าจะรวบรวมให้เหลือเพียงหนึ่งก็ได้แก่ ความไม่ประมาทนั่นเอง แต่ปัจจุบันนี้ ปัญหาด้านจิตวิญญาณของชนชาติไทยได้ถูกแทรกแซงจากค่านิยมและเทคโนโลยีของต่างประเทศ ทำให้การอบรมด้านคุณงามความดี และการยอมรับนับถือหลักธรรมคำสอนตามแนวพุทธศาสตร์ย่อห่อนลงไปมาก พุทธบริษัททุกฝ่ายจึงมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนเพื่อรักษาพุทธศาสนาให้คงอยู่ และศึกษาด้านพุทธธรรมด้วยการใช้ปัญญา สามารถแก้ปัญหาชีวิตประจำวันด้วยเหตุผลที่เรียกว่า ปัญญาธรรม ทั้งนี้เพราะถ้าพุทธศาสนายังมีอยู่ก็จะทำให้คนในสังคมประเทศไทย ตลอดจนคนทั้งโลกนี้ สามารถอยู่กันได้อย่างผาสุก

สิ่งใดที่มีความสำคัญ สิ่งนั้นย่อมมีคุณประโยชน์ เช่นเดียวกับพุทธศาสนา เมื่อกล่าวถึงความสำคัญแล้ว ก็จะต้องกล่าวถึงคุณประโยชน์ของพุทธศาสตร์ด้วยและจากพุทธธรรมสามารถนำมาสรุปได้หลายประการดังต่อไปนี้

1. ทำให้ผู้ปฏิบัติมีฐานะดีและมั่นคง โดยยึดถือทิฏฐิธัมมิกัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน 4 อย่าง อันได้แก่ มีความขยันหมั่นเพียร รู้จักเก็บออม หรือประหยัด มีเพื่อนเป็นคนดี และหาเลี้ยงชีวิตในทางที่เหมาะสม
2. ทำให้ครอบครัวที่ปฏิบัติตามเจริญรุ่งเรือง ซึ่งธรรมะสำหรับครอบครัวมีมากมายเช่น มรณาธรรม ความสุขของภคินีสามี เหตุให้ตระกูลเสื่อม อดายมุข เป็นต้น
3. ทำให้ผู้ปฏิบัติอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข เพราะพุทธศาสนามีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องหน้าที่ของบุคคลที่จะพึงปฏิบัติต่อกัน ซึ่งเรียกว่า ทิศ 6 ได้แก่ บุคคลต่อไปนี้คือ บิดามารดา-บุตร ครูอาจารย์-ศิษย์ สามี-ภรรยา มิตรหรือเพื่อน นาย-บ่าว สมณพราหมณ์ นอกจากนี้ยังมีธรรมะช่วยเสริมการปฏิบัติให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นคือ มิตรแท้ 4 สังคหวัตถุ 4 และ สัมปยุตธรรม 7 ประการอีกด้วย

4. ทำให้ประเทศไทยที่มีประมุขและประชาชนที่ปฏิบัติตามพุทธธรรมมีความสงบสุข เพราะผู้ปกครองประเทศตั้งอยู่ในธรรมของนักปกครอง ที่เรียกว่า ทศพิธราชธรรม

5. ทำให้ผู้ที่เข้าใจหลักการของพุทธศาสตร์เป็นคนที่มีความดี มีศีลธรรม เป็นประชาธิปไตย ไม่เห็นแก่ตัว เป็นผู้เสียสละ รู้จักตนเอง รู้จักสังคม เคารพธรรมะด้วยความเลื่อมใสศรัทธา โดยยึดถือธรรมที่เป็นหลัก อันได้แก่ หิริ-โอตตปปะ จันติ-โสรัจจะ กุศลมูล สัมบุริสบัญญัติ อริชฐานธรรม อิทธิบาท 4 พรหมวิหาร 4 เป็นต้น

ดังนั้นถ้าจะกล่าวตามข้อความธรรมดาทั่วไป จะสรุปได้ว่า ธรรมะของสังคมไทยที่ช่วยให้ชาติไทยมีเอกลักษณ์ประจำชาติได้อย่างมั่นคงถาวร ก็คือ ความสัมพันธ์กันฉันญาติ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของส่วนรวมด้วยความสมัครใจ การเคารพอาวุโสและศรัทธาต่อปวงชน การประนีประนอม และการรักถิ่นฐานบ้านเกิดเมืองนอนด้วย

ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์

มนุษย์ต้องเรียนรู้ ใฝ่รู้ ฝึกฝน อบรมตนเอง และเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมตลอดชีวิต กระบวนการดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ เรียกว่า "การศึกษา" การศึกษาจึงมีลักษณะทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึมแทรกและประสานสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์นับแต่เกิดจนตาย

ในลักษณะของรูปธรรม การศึกษา หมายถึงกระบวนการแสวงหาความรู้ การฝึกหัดและการนำความรู้ ความคิด ความสามารถและคุณงามความดี ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิต การศึกษามีองค์ประกอบของเนื้อหาสาระ ทฤษฎี หลักการ เช่นหลักสูตร ปรัชญาการศึกษา และระบบต่าง ๆ ของการศึกษานอกจากนี้ การศึกษายังหมายถึง วิธีการต่าง ๆ หลายประเภทหลายลักษณะที่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

การศึกษาที่เป็นนามธรรมนั้นเป็นคุณลักษณะ และคุณค่าที่เกิดขึ้นจากระบบ รูปแบบ และวิธีการฝึกหัดอบรมนันทนาการ คุณลักษณะและคุณค่าของการศึกษามีเกณฑ์ ระดับ และองค์ประกอบที่ยืดหยุ่นและแตกต่างกันมาก สุดแล้วแต่กลุ่มชนที่เป็นผู้กำหนด และยุคสมัยของการประมาณประเมิน สรุปได้ว่าการศึกษาบ่งบอกและนำไปสู่คุณภาพของชีวิตมนุษย์ (สุมน อมรวิวัฒน์, 2533: 3)

ในสมัยพุทธกาลยังไม่มีโรงเรียนและระบบการศึกษา ที่มีการจัดการเหมือนในสมัยปัจจุบัน ถ้าต้องการทราบแนวความคิดทางการศึกษาในสมัยพุทธกาล จะต้องค้นหาจากบันทึกเหตุการณ์และคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่าที่มีอยู่ในเอกสารทางพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดคือ คัมภีร์พระไตรปิฎก

เนื่องจากพุทธศาสนิกชนต่างก็ยึดถือหลักพุทธธรรมเป็นหลักการ และเป็นแนวปฏิบัติ พุทธศาสนาจึงมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยเป็นอย่างมาก ดังนั้นนักการศึกษาและนักวิชาการด้านต่าง ๆ ได้พิจารณาและเห็นว่า หลักการหรือวิชาการตามแนวพุทธศาสตร์นั้น มีประโยชน์ต่อการศึกษาของชาติ สมควรที่จะได้ฟื้นฟูและปรับแนวทางการศึกษาโดยนำเอาหลักพุทธ

ธรรมหรือธรรมะบางประการในพุทธศาสตร์มาประยุกต์เป็นแนวความคิดในเรื่อง การจัดการศึกษาโดยตรง

ตามนัยของพระพุทธศาสนา ปัญญาเป็นกุญแจสำคัญที่บุคคลจะสามารถ ไขเข้าไปสู่ความเป็น "พุทธ" คือ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน จากวิธีการเรียนรู้ และวิธีการสอนที่พระพุทธเจ้าบรมครูของเราได้แสดงไว้ จะเห็นได้ว่า บุคคลจะ บรรลุสภาพของการมีปัญญาได้ ต้องศึกษาและทดลองปฏิบัติ จนรู้แจ้งด้วยตนเอง ครุเป็นผู้จัดบรรยากาศและจัดสิ่งเร้าให้เกิดศรัทธาด้วยจิตเป็นกัลยาณมิตร จน ศิษย์ได้เกิดปัญญาตามวัตถุประสงค์ กระบวนการเรียนรู้ทุกแบบในศาสนาพุทธ ต้องมีตัวปัญญายู่ อาจจะเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการเรียนและในจุดประสงค์ ของการเรียนรู้ก็ได้ (สุมน อมรวิวัฒน์, 2533: 19)

คำว่า "ปัญญา" ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ หมายถึง ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความรู้ซึ่ง และความเข้าใจในสาระ สาเหตุ ปัจจัย ผล และสภาวะ ที่เป็นจริง ตลอดจนความสามารถในการคิดอย่างแยกแยะ จนเกิดความกระจ่าง ประจักษ์จริง นำไปสู่การทำลายความเขลาทั้งปวง ผู้ที่มีปัญญาจึงเป็นผู้ที่ดำเนิน ชีวิตไปตามทางที่สว่าง สงบ และแก้ปัญหาของชีวิตได้ถูกต้องตามทำนองคลอง ธรรม ปัญญานั้นเกิดขึ้นได้หลายวิธี ปัญญาที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับชีวิตมนุษย์ เป็น สชาติกปัญญา คือ ปัญญาที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด ได้แก่ ความสามารถ เขาวرن ความถนัด ความสนใจ และพรสวรรค์ของแต่ละบุคคล ส่วนปัญญาที่เกิดจากการ ศึกษาและการพัฒนาการเรียนรู้ คือ โยคปัญญา ได้แก่

- สุตมยปัญญา คือความรู้ที่ได้จากการสดับตรับฟัง และการ เล่าเรียน
- จินตามยปัญญา คือความรู้ที่ได้จากการคิดพิจารณาหาเหตุผล
- ภวานามยปัญญา คือความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรม และลงมือ ปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ

ในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษา พุทธศาสตร์ได้กล่าวถึงบุคคลสำคัญคือ "ครู" และความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ และถือว่าครูเป็นบุคคลที่ควรยกย่อง เคารพบูชา เพราะครูเป็นผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณีจาก คนรุ่นเก่าไปยังคนรุ่นใหม่ เป็นผู้สอน ฝึกอบรม ด้านอาชีพ การเมือง และเรื่อง ต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตในฐานะสมาชิกของสังคม ดังนั้นครูควรเป็น คนอย่างไร และการสอนที่ดีควรทำอย่างไร

ในพุทธธรรมจึงมีส่วนหนึ่งที่เป็นธรรมะสำหรับครู เพื่อช่วยให้ผู้ที่ได้ ปฏิบัติตามสามารถเป็นครูที่ดี มีวิธีการสอนที่มีคุณสมบัติและเหมาะสมกับ ผู้เรียน ซึ่งพระพุทธเจ้า พระบรมครูได้ทรงวางไว้เป็นแนวทาง และเป็นแนว ปฏิบัติสำหรับความเป็นครู หรือที่เรียกว่าอุดมคติของครู มี 7 ประการคือ

1. ปิโย ควรทำตนให้ศิษย์รู้สึกสบายใจ มีความรัก และนับถืออย่างจริงจัง
2. ครู ทำตนให้ศิษย์เคารพ เป็นที่ฟังได้ และให้ เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ
3. ภาวนีโย หมั่นศึกษาหาวิชาความรู้และรู้จักปรับปรุง ตนอยู่เสมอ
4. วัตตา รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ คอยให้คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษาที่ดี
5. วจนกขโม อุตุนต่อการสอนและถ้อยคำ รับฟังคำ ปรึกษา และข้อซักถามทุกอย่าง
6. คัมภีร์ญจะกถิง กัตตา อธิบายขยายความวิชาที่สอนให้ละเอียด ลึกซึ้งได้
7. โน จัญฺฐาเน นิโยชเย ไม่ชักจูงแนะนำศิษย์ไปในทางที่ไม่ดีงาม

นอกจากนี้ยังถือว่า ครูเป็นทักษะพิเศษคือ ทิศเบื้องขวาในหลักธรรม เรื่อง ทิศ 6 ซึ่งจะกล่าวถึงหน้าที่ที่ครูพึงปฏิบัติต่อศิษย์ไว้ดังนี้

1. แนะนำดี
2. ใ้ให้เรียนดี
3. บอกศิลปะให้สิ้นเชิงไม่ปิดบังอำพราง
4. ยกย่องใ้ปรากฏานเพื่อนฝูง
5. ให้ความปกป้องในทิศทั้งปวง คือจะไปทางทิศไหนก็จะไม่อดอยาก จึงสรุปได้ว่า

- ครูต้องเป็นคนดี (สัตบุรุษ มีลักษณะ 7 อย่างคือ รู้จัก เหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชนและรู้จักบุคคล)

- ครูต้องเป็นมิตรที่ดี (กลยามมิตรธรรม 7 คือ เป็นคนน่ารัก น่าเคารพ น่ายกย่อง รู้จักพูดชี้แจง อดทนรับฟัง ชี้แจงเรื่องลึกซึ้งได้ และไม่แนะนำผู้อื่นไปในทางเสื่อมเสีย)

- ครูต้องเป็นผู้ที่รอบรู้มาก (พหูสูต มีลักษณะ 5 ประการคือ ฟังมา มาก จำได้มาก พูดความรู้ได้คล่องปาก จินใจในความรู้ สามารถเข้าใจปัญหา ได้ด้วยปัญญา)

ส่วนแนวการสอนที่เป็นหลักใหญ่ของครู คือ ธรรมเทศกธรรม 5 ประกอบด้วยหลักการ 5 อย่างคือ

1. อนุပ္พพิกธา สอนตามลำดับขั้น
2. ปริยายทัสสาวิ ชี้แจงเหตุผลของเรื่องที่สอน เพื่อให้เกิดความเข้าใจ
3. อนุทยตา สอนด้วยความเมตตา คือ บรรณาณาใ้ผู้รับฟังเข้าใจ (พันทุกข์)
4. อนามิสันดร สอนโดยไม่หวังสินจ้างรางวัลจากผู้ฟัง สอนด้วยความเต็มใจ
5. อนุပ္พหัจจ สอนตามเนื้อหา ไม่เสียดสี กระทบกระทั่งใคร

สำหรับวิธีสอนมี 2 วิธีคือ สอนด้วยการอ้างคนหรืออ้างผู้รู้ และสอนด้วยการอ้างหลักการหรือทฤษฎีหรือหลักเหตุผล

นอกจากนี้ครูที่ดี จะต้องรู้จักระดับสติปัญญาของนักเรียนว่า สูงต่ำแค่ไหน แล้วปรับปรุงวิธีการสอนของตนให้เหมาะสมกับแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่ม พระพุทธเจ้าได้ทรงพบว่า คนเรามี 4 ประเภท ตามระดับสติปัญญาคือ

1. อุกมฉัตถัญญ ผู้สามารถรู้ได้อย่างฉับพลัน เพียงแต่ยกหัวข้อขึ้นแสดงก็อาจรู้ได้ทันที

2. วิปจิตถัญญ ผู้สามารถรู้ได้ ในเมื่อมีการอธิบายขยายความของหัวข้อที่ยกขึ้นไว้

3. นยยะ (ผู้พอแนะนำได้) ผู้สามารถเข้าใจได้ในเมื่อยกหัวข้อขึ้นแสดง อธิบายความอย่างละเอียด แล้วก็มีการซักถามทบทวนอีกครั้งหนึ่ง จึงเข้าใจได้

4. ปทปรมะ (ผู้ที่ไม่สามารถรับคำสอนได้) ซึ่งควรจะมี 2 ประเภทคือ

4.1 ประเภทบ่อนไม้ได้เลย คือคนประเภทปัญญาอ่อน ไม่มีทางจะเข้าใจอะไรที่ลึกซึ้งได้

4.2 ประเภทที่มีความเห็นผิดอย่างรุนแรงและยึดถือในความเห็นของตนอย่างเหนียวแน่น

คน 4 ประเภทนี้อาจจะเปรียบเทียบได้ด้วยดอกบัว 4 ประเภทคือ

- พวกอุกมฉัตถัญญ เปรียบเหมือนบัวพันธุ์น้ำแล้ว รอแต่แสงแดดเท่านั้น เมื่อได้รับแสงแดดก็จะบานทันที
- พวกวิปจิตถัญญ เปรียบเหมือนบัวปริมน้ำ วันรุ่งขึ้นจะพันธุ์น้ำ และจะบานเมื่อได้รับแสงแดด
- พวกนยยะ เปรียบเหมือนบัวอยู่ใต้พื้นผิวน้ำ วันต่อ ๆ ไปก็จะขึ้นเหนือน้ำ รับแสงแดดแล้วก็บาน

- พวกภทฺทพรมะ เปรียบเหมือนบัวที่ยังติดดิน ถ้าไม่ได้รับการ
ประคองประคองเป็นพิเศษ อาจจะเป็นภิกษาแห่ง
ปลาและ เต่าได้

(แสง จันทรงาม, 2526 : 30)

จากเนื้อหาที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาได้วางแนว
ทางฝึกหัดอบรมคนไว้เป็นอย่างดีแล้ว การศึกษาตามแนวพุทธธรรมมุ่งนำบุคคลให้
ชนะใจตนเอง ควบคุมตนเองได้และมีชีวิตอยู่อย่างอิสระ โดยยึดหลักของเหตุ
และผล เน้นการใช้สติและปัญญามากกว่าการใช้อารมณ์ จึงจะเกิดประโยชน์แก่
วิถีชีวิตของตนเอง

สาระของการศึกษา

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายไว้ในหนังสือ "เมื่อธรรมครองโลก" ว่า
การศึกษา คือการยกสถานะทางวิญญานของมนุษย์ เป็นการฝึกปฏิบัติและการ
กระทำลงไปให้รู้ในสิ่งที่ตนต้องการจะรู้ การศึกษาเกิดจากความอยาก กระจาย
ใคร่รู้ จึงลงมือทำ สังเกต ค้นคว้า ทดลอง เพื่อให้พบแนวทางแก้ปัญหาและ
อุปสรรค เพื่อให้มนุษย์สามารถอยู่รอด และได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์พึงได้

สุมน อมรวิวัฒน์ (2530) กล่าวว่า สาระสำคัญของการศึกษาตามนัย
แห่งพุทธศาสนาครอบคลุมขั้นตอนและองค์แห่งความรู้แจ้ง 3 ประการคือ

1. ปรียัติ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการฟัง การอ่าน การคิดถึงความ
หมาย ส่วนประกอบ ความสัมพันธ์ กฎ และกระบวนการของชีวิต ซึ่งพระ
พุทธเจ้าได้แสดงไว้อย่างละเอียด ลึกซึ้งและเป็นระบบ สาระสำคัญของพระ
พุทธศาสนานั้นเป็นความเข้าใจในเหตุปัจจัยและผลที่ต่อเนื่องกันเป็นวัฏจักรอย่าง
มิขาดสาย อันได้แก่ ปฏิจจสมุปบาท พุทธศาสนิกชน พยายามศึกษาและฝึกหัด
อบรมตนเพื่อจะสามารถตัดวงจรนี้เสียได้ก็จะบรรลู่ซึ่งความดับ สงบ เย็น คือ
นิพพาน

สาระสำคัญของ อริยสัจ 4 ชั้นที่ 5 ไตรลักษณ์ กรรม และมีชฌิมาปฏิบัติ อธิบายได้ว่า ผู้ที่เป็นนักศึกษาจนรู้จริงนั้น ต้องเป็นผู้รู้ในเรื่องของทุกข์ เหตุของทุกข์ การดับทุกข์ และทางที่นำไปสู่ความดับทุกข์ทั้งสิ้น ต้องมีความเข้าใจในเรื่องของชั้นที่ 5 อันได้แก่ รูป (กาย) เวทนา (ความรู้สึก) สัญญา (ความจำ) สังขาร (ความคิด) และวิญญาณ (ความรู้) ต้องเข้าใจเรื่องของกรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ต้องเข้าใจลักษณะ 3 ประการของชีวิต คือ อนิจจัง ทุกขัง และ อนตฺตา และจะต้องเข้าใจถึงหลักของมีชฌิมาปฏิบัติ หรือมรรคมีองค์ 8 ซึ่งทุกอย่างที่กล่าวถึงทั้งหมดนี้ย่อมเกี่ยวโยงสืบต่อไปเป็นการปฏิบัติที่ดี ปฏิบัติชอบ ทั้งสิ้น

ในมงคลสูตร กล่าวถึงการที่ได้ศึกษาดีแล้วคือ ผู้ที่มีคุณสมบัติดังนี้

พาสุขจฺจนฺจ เป็นผู้ได้สดับตรับฟังมาก

สิปฺปญฺจ ชำนาญในศิลปะ วิชาชีพ

วินโย จ สุสิกฺขิโต มีวินัย ที่ได้ศึกษาดีแล้ว

สุภาสิตา จ ยา วาจา กล่าววาจาดีงาม

การศึกษาในแง่ของปริยัตินั้น เป็นไปเพื่อให้เกิดสัมมาทิฐิคือ ความเห็นชอบ ซึ่งผู้ศึกษาจะไม่หยุดหรือพึงพอใจอยู่เพียงเท่านั้น จะต้องฝึกหัดอบรมตนต่อไป เป็นเรื่องของการปฏิบัติ

2. ปฏิบัติ การปฏิบัตินั้นเป็นการศึกษาที่แท้จริง มีองค์ประกอบ 3 ประการ เรียกว่า ไตรสิกขา คือ

2.1 อธิศีลสิกขา คือ การฝึกหัดอบรมควบคุมกายและวาจา เพื่อให้ผู้ศึกษาพูดดี (สัมมาวาจา) ทำการงานดี (สัมมากรรมันตะ) และดำรงชีวิตด้วยดี (สัมมาอาชีวะ)

2.2 อธิจิตสิกขา (สมาธิ) คือ การฝึกหัดอบรมให้จิตและความคิดมีความแน่วแน่ ตั้งใจและปลอดโปร่ง ทั้งนี้โดยมีความเพียร (สัมมาวายะมะ) ซึ่งประกอบด้วยความระลึกรู้ (สัมมาสติ) และจิตที่ตั้งมั่น แน่วแน่ (สัมมาสมาธิ)

2.3 อธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกหัดอบรมทำให้เกิดความรู้แจ้ง ซึ่งเป็นความรู้ระดับสูงที่ประจักษ์ด้วยการฝึกฝนตนเองอย่างแท้จริง จนเกิดความเห็นที่ตรงกับสิ่งจะความจริง (สัมมาทิฐิ) และความดำริในทางที่ชอบ (สัมมาสังกัปปะ)

การปฏิบัติหรือการฝึกหัดอบรม กาย วาจา ใจ จึงเป็นการศึกษาที่แท้ตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็น สัมมาญาณ คือ ความรู้อันชอบยิ่ง และเป็นภาวิตญาณ คือความรู้ที่เหนือสัญชาตญาณ จำเป็นต้องศึกษา ฝึกหัดอบรมด้วยตนเองจึงจะบรรลุได้

3. ปฏิเวธ การศึกษาตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา มิได้หยุดอยู่เพียงความรู้และการปฏิบัติเท่านั้น แต่ต้องก้าวต่อไปถึงความเข้าใจและการคิดวิเคราะห์ถึงถึงผลของปริยัติและปฏิบัติอีกด้วย คือเป็นขั้นก้าวของปฏิเวธ การศึกษาและการฝึกหัดอบรมของพุทธศาสนิกชนต้องสูงขึ้น จนสามารถยกระดับจิตของตนเองให้หลุดพ้นจากความเป็นทาสของอวิชชา กิเลสและปัญหาทั้งปวงได้ ซึ่งหมายถึงการที่ได้หลุดพ้นสิ้นเชิง (สัมมาวิมุตติ)

การศึกษาและการฝึกหัดอบรมตนจึงเป็นกระบวนการต่อเนื่อง มีเหตุปัจจัยและผลที่ผสมผสานสอดคล้องกัน ซึ่งนำไปสู่เป้าหมายอันสูงส่งของมนุษย์คือ "อิสรภาพ" จิตที่มีอิสรภาพย่อมสงบ เย็น ดับความรุ่มร้อนและขุ่นมัว และเพิ่มพูนสิ่งที่เป็นกุศล การศึกษาเช่นนี้จึงเป็นแนวทางที่นักการศึกษาควรจะนำมาวิเคราะห์รายละเอียดของสาระและนำไปใช้ให้เหมาะสม

ระดับความรู้ทางพระพุทธศาสนา

แสง จันทร์งาม (2526 : 4-14) ได้ให้นิยามว่า "การศึกษา" ตามหลักพุทธศาสนาแล้ว คือกระบวนการเรียนรู้ความจริงระดับต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางดีในตัวผู้รู้เอง ในคนอื่นและในสิ่งแวดล้อม ซึ่งตามหลักพระพุทธศาสนา ความรู้ของคนแบ่งออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. ความรู้ระดับวิญญาณ (Consciousness) หมายถึงการรับรู้
อารมณ์ทั้ง 6 ทางอายตนะทั้ง 6 คือ

รูปรูป (รูปารมณ์) โดยอาศัย ตา (จักขุ)

รู้เสียง (สัททวารมณ์) โดยอาศัย หู (โสต)

รู้กลิ่น (คันธารมณ์) โดยอาศัย จมูก (ฆานะ)

รู้รส (รสารมณ์) โดยอาศัย ลิ้น (ชีวา)

รู้สัมผัส (โผฏฐัพพารมณ์) โดยอาศัย กาย (กาย)

รู้มโนภาพ (อัมมารมณ์) โดยอาศัย ใจ (มโน)

ความรู้ระดับวิญญาณเป็นเพียงการรับรู้ของอารมณ์นั้น ๆ ซึ่งเกิดขึ้น
แล้วก็ดับไปอย่างรวดเร็ว ยังไม่รู้รายละเอียดว่าเป็นอะไร

2. ความรู้ระดับสัญญา (Perception) หมายถึงการล่วงรู้ถึง
คุณลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์นั้น ๆ ความรู้ในรายละเอียดต่าง ๆ ของอารมณ์
นั้น ต้องอาศัยการระลึก (อนุสสติ) และรื้อฟื้นความรู้เก่าที่มีอยู่แล้ว การจำ
คุณภาพ

3. ระดับอภิญา (Extrasensory Perception) หมายถึงการ
สามารถรับรู้อารมณ์ทั้ง 6 และรายละเอียดของมันได้ด้วย "มโน" หรือใจโดย
ตรง ไม่ต้องอาศัยอายตนะ 5

4. ระดับทิวหรือความเห็น (Conception) หมายถึง การรับรู้
ความจริงรวบยอดของสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ในใจ ที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่าง ๆ
ความรู้ระดับทิว มีความสำคัญมาก เพราะเมื่อคนมีทิวเกี่ยวกับสิ่งใดแล้ว ทิวนั้น
จะเป็นตัวนำพฤติกรรมทั้งปวง ความรู้ระดับทิว อาจเกิดได้จากการฟัง หรือการ
อ่าน แล้วเกิดเห็นภาพหรือความคิดรวบยอดของสิ่งนั้น

5. ระดับวิชชญาณ (Intuitive Insight) ความรู้ระดับนี้ มี
ลักษณะเป็นแสงสว่างภายใน (อาโลโก) เห็นชัดเจนเหมือนเห็นด้วยตา (จักขุ)
เกิดขึ้นโดยปัจจุบันทันด่วน เป็นการรับรู้ที่ได้จากการพิจารณาหาเหตุผล การ
ทดสอบ ทดลอง จนเข้าใจความจริงที่แท้จริงอย่างแจ่มแจ้ง

6. ระดับโพธิญาณ (Supreme Enlightenment) เป็นระดับความรู้สูงสุด การเห็นอริยสัจ 4 ครบอาการ 12 ด้วยวิชชญาณจนเกิดการเปลี่ยนแปลงถึงขั้นกลายเป็นพระอรหันตคัลล 4

จะเห็นได้ว่าความรู้ในระดับวิญญานและระดับสัญญา นั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปเองตามกระบวนการทางธรรมชาติ มีอยู่ในสัตว์ทั่วไป ส่วนความรู้ระดับปัญญาเป็นสิ่งที่ต้องทำให้เกิดขึ้นโดยการศึกษา การคิดพิจารณา การฝึกฝน อบรม ทดสอบ ทดลอง ซึ่งความรู้ระดับปัญญานี้เองที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์ที่ก้าวหน้ากว่าสัตว์อื่น